

ELUKÄIK KOOS MUUSIKAGA — NII KODUS KUI VÕÖRSIL

Endel Kalam 90

ALO PÖLDMÄE

19. detsembril on dirigendi ja vioolakunstniku Endel Kalami 90. sünniaastapäev. Kalami teened eesti muusika järjepidevuse hoidmisel Saksamaal ja USAs on hindamatud. Kogu tema tegevust saatis suur pühendumus ja veendumus, et ta teeb vajalikku asja. Sageli tuli sel keerulisel teel ületada ületamatutena tunduvaid raskusi. Kalam oli eesti muusika patrioot ja kõige selgemalt kinnitab seda tema tehtud töö maht, väärtus ja sisu.

Endel Kalam sündis 19. detsembril 1915 Venemaal Tveri kubermangus eesti külas nimega Nurmekunde, kus elasid XIX sajandil Eestist väljarännanute järeltulijad. Endel oli Jaan Kalami paljulapselise pere kolmas laps.

Eestisse naasnud, oli pereisa Jaan Kalam Järvemaal Mäos ja Tamsalus koolijuhataja. Peagi kolis pere Viljandi- maale, Saarepeedile, kus Jaan jätkas jällegi koolijuhataja ametikohal. Ta oli õppinud viiulimängu ja entusiastliku muusikaharrastajana asutas kõigis koolides orkestrid. Nendes mängisid kaasa tema kaks poega, Endel ja Valter; Endel mängis löökpille.

Pärast elama asumist Viljandisse astus Endel sealsesse maagümnaasiumi, kus sai viiulimängu algõpetust Aleksander Jonasselt, kelle hilisem kuulsaim õpilane oli viiulikunstnik Evi Liivak.

Jonasse pani erilist rõhku kammermuusikale ja küllap siit sai alguse Endligi te-ravdatud huvi selle žanri vastu.

Tallinna konservatooriumi astus Endel Kalam 1936. aastal, algul professor Johannes Paulseni klassi, hiljem oli Vladimir Alumäe ja Rudolf Palmi juures. Tärnanud huvi orkestrijuhatamise vastu viis ta aastast 1942 konservatooriumi Olav Rootsi dirigeerimisklassi.

Konservatooriumi päevil tegi Kalam pöörded ja valis viiuli asemel põhipilliks vioola. Sellel pillil algaski 1938. aastal tema kui orkestrandi karjäär Tallinna Ringhäälingu orkestris, tegevus laienes kohe ka ringhäälingu keelpillikvartetile. Kalami debüüt dirigendina toimus sama orkestri juures 1943. aastal, siis oli võimalik juhatada koguni ringhäälingu ning „Estonia“ ühendorkestrit. Samal aastal sõitis ta Austriasse Salzburgi, kus tal avanes võimalus end täiendada dirigeerimises Clemens Kraussi juures. Kalamiga koos olid sama eesmärgiga Salzburgis Roman Toi ja Olav Roots. Stipendiumid oli Saksa okupatsioonivõimudelt hankinud Roots. Selline õppereis sai teoks tänu Saksa kindralkomissari, ringhäälingureferendi Eduard Meyer-Goldenstädti ja ringhäälingu muusikaosakonna juhataja Helmut Wirthi asjatundlikule ja heatahtlikule suhtumisele Eesti muusikaelu sõlmpunktidesse.

Eesti pagulasmuusikute seltskond ehk „Kalami trupe” Lübeckis aastal 1945: tagareas Naan Pöld, Endel Kalam ja Paul Tammeveski; keskel Lea Lesta, Elena Villard, Irma Kalvet, Lydia Vohu, Lydia Aadre, Marta Söödor, Erika Kalam ja Carmen Prii; ees Jaan Villard ja Rudolf Alari.

Austriast naasnud, sai Kalam veel juhatada ringhäälingu orkestrit. Siis aga saabus 1944. aasta – keeruline aeg, mil pidi tegema elutähtsaid valikuid.

Landessender Reval'i viimased päevad

Riigi Ringhäälingu orkester tegutses aktiivselt peaaegu Nõukogude vägede tulekuni septembri lõpul 1944. Orkester esines veel 12. septembril otse-eeetris raadiojaama *Landessender Reval* vahendusel, päris viimane esinemine oli 17. septembril. Juba augustis olid Saksa võimud andnud korralduse ringhäälingu

evakueerimiseks Saksamaale. Suurele osale ringhäälingus töötavatele eestlastele, eriti orkestrantidele, jäeti siiski oma otsustusõigus, arvestati vabatahtlikkuse printsiipi. Sõita soovijaid oli suhteliselt vähe.

Ringhäälingu evakueeritavate grupp põgenes laevaga Saksamaale. Laev sai Vene pommitajalt tabamuse, aga õnneks suutis vigastatult ning tugevalt kreeni kaldununa välja vedada Danzi gini.

Sealt anti veel paar kuud eetrisse saateid Eesti jaoks, novembrist 1944 aga

oldi juba Toruńis. Toruńis sattus Kalam gestaapo küüsi. Ta vangistati keelatud raadiosaate kuulamise pärast. Nimelt oli Kalam kuulunud Tallinna (siis juba Nõukogude) raadiost Tiit Kuusiku ja Elsa Avessoni esinemist. Kellegi „koputamise“ kaudu jõudis info gestaaponi ja Kalamit ootas rindeolukorra seaduste põhjal ees mahalaskmine! Ta pääses siiski imekombel, vaid tänu sakslastest ülemuste Meyer-Goldenstädti ja Wirthi otsesele sekkumisele.

Eestlaste grupis oli peale tehniliste töötajate veidi üle 20 muusiku, lisaks instrumentalistidele mitmeid „Estonia“ ja „Vanemuise“ teatri tippolistide ja koorilauljaid. Endel Kalam oli trupis koos pianistist abikaasa Erikaga. Veel muusikuid: pianist Asta Riivald-Jurich, tšellist Aleks Köhler, kontrabassist Wilhelm Palo, laulja ja helilooja Paul Tammeveski, lauljad Lydia Vohu, Elena ja Jaan Villard, Irma Kalvet. Instrumentaalseid kammermuusikuid organiseeris Endel Kalam. Koos lauljatega tehti erinevate koosseisudega muusikaprogramme raadio otsesaadetes. Eestikeelsed saated kestsid 1945. aasta aprillini. Programmi juht oli Tallinna Konservatooriumis klaverit ja kompositsiooni õppinud Herman Malvet. Rinne lähenes ja see tingis grupi laiali pudenemise. Osa muusikuid läks edasi Lübeckisse.

Lübecki ja Blombergi trupi eesotsas

Saabunud Lübeckisse, koondas Kalam eesti muusikud kokku trupi nimega „Eesti kunstnikud Lübeckis“. Ringhäälingu trupi põhituumikuga liitus inimesi veel teistestki põgenikegruppidest.

Kalami organisaatorivõimed leidsid siin täiel määral rakendust ja vaid paar nädalat pärast Saksamaa kapitulatsiooni, 1945. aasta mai lõpul toimusid kaks esimest Lübecki kirikukontserti. Esinejad olid Carmen Prii, ? Hüüve, Naan Põld ja Endel Kalam. Lübecki põgenike-

laagri avamise puhul toimus 10. juunil suuremahulisem kontsert.

Algul esineti peamiselt kaasmaalastele, peagi juba okupatsioonivõimudele ja kohalikele elanikele. Esinemised laienesid Lübeckist ka selle ümbrusse ja varsti kogu Briti okupatsioonitsooni Põhja-Saksamaal. Korraldati ka Balti rahvaste ühiskontserte. Briti ja USA esindajad ei jõudnud ära imestada, et ühe nii väikesel rahval põgenike hulgas on nii palju kõrge kultuuriga muusikuid.

Truppi kuulusid lauljad Naan Põld, Lydia Aadre ja Leo Raudsepp, pianistid Karin Prii, Lea Lesta ja Kalami abikaasa Erika, viiuldaja Carmen Prii, meeskvar-tett „Heli 4“ ja naiskvartett. Eriti suurt edu saavutas Carmen Prii, keda hakati kutsuma sümfooniakontsertide solistik-s üle Saksamaa ja kõikjal saatis teda saksa muusikaarvustajate lausa ülistav hinnang.

Lübecki trupp tegutses ligi poolteist aastat, andes peaaegu igal nädalavahe-tusel kontserte. 1946. aasta sügisest leiti trupile paremad elamistingimused Kesk-Saksamaal Detmoldi lähedal asuvas väikelinnas Blombergis. Kalamist sai siingi trupi juht ja trupi nimeks „Eesti kunstnikud Blombergis“.

Blombergist kujunes Balti riikide põgenike tõeline kultuurikeskus nimetuse all Balti Kunstnike Keskus. Keskuse tegevust koordineeris põgenikega tegeleva organisatsiooni UNRRA Briti kontrollkomisjon. Keskuse koosseisu kuulus 70 väljapaistvat Baltimaade muusika- ja teatriinimest. Lätlaste juhiks oli helilooja Jānis Mediņš, leedulastel helilooja, Kaunase konservatooriumi õppejõud Vladas Jakubenas, eestlastel Endel Kalam.

Eestlaste trupp alustas Lübecki omaga sarnase kontserttegevusega. Anti sardu kontserte nii kohapeal kui ka ümbruskonnas, ka teistes eestlaste põgenike-laagrites. Sageli esineti Hamburgi ja Kölni raadiokavades, BBC ja Inglise sõjaväe raadiojaamade jaoks lindistati

Endel Kalam
 poeg
 Tõnu Kalamiga
 esimesel
 koolipäeval
 Bostonis aastal
 1954.
 Tõnu Kalamist
 sai väga
 hinnatud
 dirigent, kes on
 juhatanud
 paljusid
 Ameerika
 orkestreid ning
 seisnud ka
 ERSO ees.

arvukalt eesti muusikateoseid. Tihe koostöö toimus läti ja leedu kolleegidega. Organiseeriti ühiseid kontserte ja raadioesinemisi.

Lisaks igapäevaesinemistele jäi Kalamil õlule ka sümfooniakontsertide juhatamine. Kaks neist kontsertidest olid erilised — Eesti Vabariigi aastapäeva kontsert 1946. aastal Oldenburgis (kus asus Eesti Rahvusteater), mille kavas olid eesti muusikast Kreegi, Tobiase, Elleri ja Tubina helitööd, ning Eesti Vabariigi aastapäeva kontsert Detmoldis sealse Loode-Saksa filharmoonia orkestriga, kus kõlas Saksamaa esiettekandes Tubina 5. sümfoonia, millega helilooja oli juba laineid löönud.

Balti Kunstnike Keskuse üheks ettevõtmiseks oli Balti Ooperi asutamine.

Kalami ülesandeks jäi orkestrantide leidmine ja nii sõitis ta ühest põgenikelaagrist teise, et pillimehi otsida. Ta sai kokku peaaegu sajaliikmelise koosseisu. Kahjuks jäi see suurprojekt pooleli. Kui teater olekski alustanud, poleks pillimeeste väljavaated pidevaks töötamiseks erialal olnud kuigi roosilised, sest Vene tsoonist ehk Ida-Saksamaalt põgenes Lääne tsooni pidevalt juurde sakslaste oma muusikuid (ainuüksi Berliini orkestrite liikmete arv oli suur) ning kõik nad tahtsid ju tööd ja leiba...

Blombergi trupi tegevuse aktiivsemad aastad olid 1947–1948, siis hakati vähehaaval otsi kokku tõmbama ja põgenikelaagreid likvideerima. Põgenikud pidid valima endale sobivad riigid, kuhu neid vastu võeti. See polnud sugu-

gi lihtne – tuli leida, kes võtaks endale varalise vastutuse põgeniku perekonna eest.

1950. aastaks oli enamik laagreid likvideeritud. Eesti põgenikud pudenesid laiali üle maailma. Suurem osa läks Kanadasse ja USAsse, vähem Austraaliasse, Argentinasse, Taani, Belgiasse või Inglismaale. Saksamaale said jääda vähesed – need, kellel oli juba mingi erialane positsioon või töökoht või kes olid invaliidid. Kalami trupist jäi ainsana Saksamaale Naan Põld, tema oli juba teinud märkimisväärseid edusamme Detmoldi Muusikaakadeemias ja tuleviku garantiid paistsid selgelt kätte.

1948. aastal kolmeliikmeliseks kasvanud Kalamite perekond (sündinud oli poeg Tõnu) valis järgmiseks elukohaks USA.

Käendajaks ehk garantii andjaks USAsse minekul sai perekonnasõber, kontrabassikunstnik Ludvig Juht, kes oli USAs elanud aastast 1934 ning saavutanud suurt edu solistina kuulsa Bostoni sümfooniaorkestri koosseisus Sergei Koussewitzky käe all. (Juht oli andnud garantii USAsse tulekuks rohkem kui 30 perekonnale).

Sisseelamine USAs

Kalamite uueks kodulinnaks sai Boston, kuhu asuti elama 1950. aastal. Majas, kuhu Kalamid kolisid, elas ka Juht oma abikaasa Amandaga. Maja asus Fenwey roosilõhnalise pargi ääres.

Nagu enamikule põgenikest nii oli ka Kalamitele elu alustamine USAs raske. Endel oli majaabiliseks kuulsa langesõõveprofessori juures, kus tuli olla aednik, autojuht, teener ja täita hulga muidki kohustusi. Teine töökoht ühe vabrikulaoruumis oli kurnav ja viuldaja sõrmedele kahjulik. Kalam pidi tegema otsuse – kas loobuda pillimängust ja asuda muul alal leiba teenima või jääda muusiku elukutse juurde. Muusika jäi võitjaks. Kaalukeeleks sai asjaolu, et ta oli

sõja ajal osalenud Kraussi dirigeerimiskursustel Salzburgis. See fakt avas võimaluse täiendada end 1953. aastal Bostoni sümfooniaorkestri suvekursustel Tanglewoodis Leonard Bernsteini juures. Violamängus täiendas Kalam end sama orkestri violakunstniku Joseph de Pasquale käe all.

Kammermuusik, dirigent, pedagoog, festivalide korraldaja, muusikapublitsist

Alanud oli pingeline tegevmuusiku elu, kus tuli üheaegselt osaleda mitme kammeransambli ja orkestri töös, juhatada orkestreid, olla kontsertide korraldaja.

Palju energiat ja aega võtsid pikad kontserditurneed mööda USA-d ja Kanadat *Roman Totenberg Ensemble'i*, *Chicago Little Symphony* ja *Boston String Quartet'i* koosseisus.

Alates 1957. aastast sai Kalamile väga südamelähedaseks osalemine naaberosariigis Vermontis toimuvatel igasuvistel muusikapidustustel Marlboros. Festivali kunstiline juht oli kuulus tšehhi päritolu pianist Rudolf Serkin. Kalam alustas festivalil osalemist viuldajana ning talle kui tegevmuusikule oli üheks elu tippsündmuseks osalemine festivali kammermuusika grupi liikmena turneel Itaalias, Kreekas, Sveitsis ja Iisraelis.

Alates 1962. aastast määrati Kalam Marlboro festivali programmidirektori ja seetõttu olid suved pidevalt kinni. See oli keeruline, ometi inspireeriv ja suurt loomingulist fantaasiat vajav amet, mida Kalam omamoodi nautiski. Marlboro suvefestivalidel hakkas aktiivselt osalema ka Kalam poeg Tõnu, algul assistendina, siis dirigendi ja ka pianistina. Blombergi põgenikelaagri perioodil Bad Rehbürgis 1948. aastal sündinud Tõnu sai tuule tiibadesse eelkõige tänu kodustele muusikalistele mõjutustele. Üks kodust saadud omadus oli kindlasti visadus ja järjekindlus

eesmärgi saavutamisel. Kõik see on aidanud läbida Tõnul mitmed USA muusikaõppeasutused heade ja väga heade tulemustega. Algul õppis Tõnu klaverit ja kompositsiooni, hiljem dirigeerimist. Ta on juhatanud mitmeid USA sümfooniaorkestreid ja külastanud mitu korda ka Eestit ning seisnud ERSO ees. Viimati 2004. aastal festivali „Eduard Tubin ja tema aeg“ raames.

Endel Kalami tegevuse haaret kammeransambleis ja orkestreis mängides näitab põguski loetelu: Herni Temianka kammeransambel, Balti keelpillikvartett, *Trio da Camera*, Bostoni ooperiorkester (seal on ta ka ooperit juhatanud – Verdi „Traviata“ Nikolai Geddaga ühes peaosadest), Bostoni Ballett, *Puerto Rico*

Symphony, esplanaadiorkester *Boston Pops*, USA ühe vanema muusikaorganisatsiooni „*Händel & Haydn Society*“ orkester... Väga südamelähedaseks sai talle tegevus 1968. aastal enda asutatud New Englandi kammerorkestri dirigendina.

Energiat jätkus ka pedagoogiliseks tööks ja nii oli Kalam aastast 1969 Bostoni ülikoolis viola- ja kammermuusikaklassi õppejõud.

Kontsertide korraldamine oli Kalami üks nõrkusi ja nii sattus ta mitmesuguste ühingute ja organisatsioonide juhatustesse. Näiteks, olles Indianapolise orkestri liige, osales ta sealse Balti Kontserdiühingu asutamisel. Bostonis oli ta aga Balti-Ameerika Ühingu esimees ning tema initsiatiivil ja otsesel korral-

Aastal 1968 asutas Endel Kalam New Englandi kammerorkestri.
Fotojäädvustus aastast 1975.

Fotod Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi arhiivist

damisel toimus terve Balti kontsertide seeria, mis saavutas suure populaarsuse.

Suure entusiasmi kirjutas Kalam kontserdiarvustusi ja muusikateemalisi artikleid eesti pagulasväljaannetele. Kokku on neid teada ligi 500. (Abikaasa Erika Kalam on Endli artiklid hoolega kokku kogunud ja mõni aasta tagasi saatis neist koopiad Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi). Ainuüksi nende artiklite põhjal saab pildi eesti pagulasmuusika sündmustest, saavutustest ja arengutest.

Sageli tuli Kalamil esineda ka sõnavõttudega eesti muusikast mitmesugustel rahvuslikel üritustel, pidulikel aktustel, raadiosaadetes või loengutel. Nii on sündinud põhjalikud artiklid: „Eesti muusikast sõjajärgsel Saksamaal“, „Eesti heliloomingust paguluses“, „Eduard Tubin – eesti suurim sümfooni“, „Eduard Tubin ja Arvo Pärt tänapäeva perspektiivis“ jt.

Ludvig Juhti nimelise Muusikafondi juhina

Kui 1956. aastal asutati New Yorgis Eesti Helikunsti Keskus, oli üks selle asutajaid ja juhatuse liikmeid Endel Kalam. Kohe algusest peale korraldas ta Balti kontsertide seeria, mille teiseks keskuseks jäi Boston. Selle seeria raames on esinenud soolokavadega paljud eesti tuntud pagulasmuusikud.

Ludvig Juhti surmapäeval 20. jaanuaril 1957 asutati Bostonis Juhti-nimeline Muusikafond ja sealsele eesti kogukonnale oli enesestmõistetav, et fondi esimeheks valiti Endel Kalam – oli ta ju Juhti sõber, aatekaaslane, korterinaaber ning nende perede saatused põimusid väga tihedalt. Kalam jäi sellele ametikohale kahekümne kolmeks aastaks. 1983. aastal Kalamile antud Eesti Kultuurifondi kultuuriauhind oli paljuski tänuks tegevusele Juhti-nimelise Muusikafondi juhina.

Fondi ülesanded olid suured ja mõnigi kord keerulised ellu viia. Omamoodi probleemiks oli fondi asjaajamine, sest keskus asus Bostonis, arvukas eesti muusikute kogukond ja mitmed olulised organisatsioonid aga New Yorgis. Ometi saadi eelkõige tänu Kalami ammandamatule energiale asjadega hakkama. Alles pärast Kalami surma viidi Muusikafond New Yorki ja liideti Eesti Helikunsti Keskusega.

Muusikafondi juhina seisis ees suur töö eesti muusika originaalloomingu tellimisel ja salvestamisel, samuti kontsertide korraldamisel.

Aastal 1959 algatas fond uute, noortele mõeldud klaveripalade tellimise eesti pagulasheliloojailt. Laekus ligi 40 pala, mille valiku ja kogumikesse paigutamiseks oli üksjagu tegemist. Trükki läksid Eduard Tubina, Juhan Aaviku, Udo Kasemetsa, Kaljo Raidi, Avo Sõmeri, Lembit Avessoni ja Diana Krulli palad. Kokku ilmus kolm kogumikku: Tubinalt „Süit eesti karjaseviisidest“, Aavikult „Seitse pala klaverile“ ja ülejäänud viie autori koondkogumik.

Et aimu saada sellest, kuidas selline ettevõtmine teoks sai, toon mõned katked Kalami kirjavahetusest asjasse pühendunutega.

Juhan Aavik: *See on fondil õnnelik mõtte, et startida sellise noodiväljaandega meie noortele. Möödunud suvel reisisid märkasid, et nii Kanadas kui Ühendriikides tegutsesid mitmed ja mitmed eesti klaveristuudid hulga õpilastega ja hää tasemega. Sama leidub ka Rootsis, kuigi vähemal määral. Neil õpilasil tuleb sageli esineda aktustel ja rahvuslikel koosviibimistel.*

Tubin märgib oma vastuses Kalami-le tunnustavalt: *See on väga tänuväärne algatus lastepalade kirjutamise aktsioonis. [- - -] Noortele on vaja klaveripalu, muidu kaob seegi väike kontakt eesti kultuuriga ära ja kui see on kadunud, pole enam mingit eesti ühiskonda.(...).*

Udo Kasemets Kalamile: (...) on otse karjuv puudus klaverimuusika järele, millest meie õppiv noorus võiks ammutada vähematki arusaama eesti rahvalaulu ja heliloomingu omapära kohta.

Üheks klaveripalade kogumike nõustajaks kutsus Kalam Olav Rootsi, kes töötas Colombia pealinnas Bogotás sealses sümfooniaorkestri peadirigendina.

Roots Kalamile: *Kaalu, kas poleks võimalik anda kõik see kupatus välja ühes vihikus, ütleme, selles järjekorras: Raid, Kasemets, Olt, Krull, Aveson, Sõmer, Aavik, Tubin. See vihik annab pildi tervest Su üritusest ja on seega tore kultuur-ajalooline dokument. Miinuseks on see, et isikud, kes oleksid huvitatud Tubina paladest, otsivad asjatult huvitavat vaimutoitu ja näpugüm-nastikat ülejäänud osast. Need aga, kes hakkavad peale Raidi ja Kasemetsaga, kaotavad terve vihiku ajaks, kui jõuavad nii kaugele, et võiksid jõudu katsuda näiteks Tubinaga. On ka mõeldav, et annaksid välja kolmes osas: 1) Raid, Kasemets, Olt, Krull, Aveson, Sõmer 2) Aavik 3) Tubin. Viimane Rootsi ettepanek leidiski realiseerimist. (Harri Olti palu kogumikku siiski ei jäänud. – Autori märkus.)*

Endel Kalami lahkumine

11. detsembril 1985 saabus väsimatu eesti muusika eestvõitleja Endel Kalami dramaatilis-heroiliseks kujunenud lahkumine. Eesti Helikunsti Keskuse juhataja Juta Kurman kirjutas järelhüüdes USA eesti ajalehes „Vaba Eesti Sõna“: *E. Kalam langes kontserdilaval, oma tööpõstil, taktikepp käes. [- -] Saatuslikuks sündmuseks oli Bostonist ülejõe, Cambridge'is asuva Longy Muusikakooli orkestri kontsert, kus E. Kalam oli olnud õpetajaks-dirigendiks kaks aastat. Kava esimene, Viivaldi pala kulges sujuvalt. Järgnev Haydni sümfoonia Adagio samuti. Allegro juures hakkasid dirigendi jalad ootamatult vajuma ... Orkestrit „maha lüües“ (katkestades) ja viimse jõuga puldist kinni haarates varises ta laval kokku.*

Viljandi Maagümnaasiumi kaaslane Edmund Valtman-Vallot avaldas samas lehes Kalami mälestuseks luuletuse „Tardunud paus“ (Endel Kalamile mõeldes):

*Lõid takti Su süda ja käsi
läbi aastate pika rea.
Ei kumbki neist iialgi väsind
läbi aastate pika rea.*

*Tõstis käsi taktikeppi –
valla pääses helide kaskaad.
Üles-alla mööda helitreppi
voogas fraaside paraad.*

*Äkki – väsis süda,
peatas löök.
Tekkis ootamatu paus...
Käsi rütmihooos tõusis...
siis vajus...*

Jäi õhku tardunud paus.

Viiteid:

Avo Hirvesoo. „Kõik ilmalaanen laiali“. Tallinn, 1996, AS „Kupar“.
Teatri- ja Muusikamuuseumi Endel Kalami isikukogu M 487.
ETMMi New Yorgi Eesti Helikunsti Keskuse kogu MO 310.